

УДК 346.6(037)

DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2020.05.02>

Барабаш Тетяна Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач відділу моніторингу законодавства
Інституту законодавства Верховної Ради України
ORCID 0000-0001-5541-2764
barabash08@meta.ua

Левицька Людмила Василівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
заступник завідувача відділу моніторингу законодавства
Інституту законодавства Верховної Ради України
ORCID 0000-0002-5897-7194
levytska.lyudmyla@gmail.com

СУЧАСНИЙ СТАН ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Анотація

Вирішення питань кримінально-правової охорони найважливіших суспільних цінностей, благ та інтересів, боротьба з діяннями, що підпадають під ознаки кримінального правопорушення, удосконалення процедури досудового розслідування кримінальних проваджень, кримінального процесуального судочинства належать до одних із найважливіших завдань держави.

Необхідність дослідження проблем, пов'язаних із здійсненням державної політики забезпечення законності і правопорядку в країні, охорони прав і свобод людини і громадянина, закріплених Конституцією України, зумовлено підвищенням ролі права в процесі соціального регулювання. Зважаючи на те, що закон завжди продукується реальними потребами суспільства, зміни соціально-політичних, економічних умов життя зумовлюють необхідність подальшого реформування правових підстав та порядку притягнення до кримінальної відповідальності у напрямку посилення захисту прав і свобод людини.

***Метою статті** є висвітлення сучасного стану законодавчого врегулювання питань кримінально-правової політики на прикладі змін до кримінального та кримінального процесуального законів та представлення авторського бачення вирішення законотворчих проблем у цьому напрямі.*

***Наукова новизна** пов'язана з тим, що масштабність сучасних реформ, важливість прогнозування нових процесів і тенденцій, які з'являються в політико-правовій сфері держави, обумовлюють формування науково обґрунтованих вимог підготовки законодавчих рішень, спрямованих на створення якісної національної правової системи. Пошук найбільш ефективних, раціональних та достатніх засобів і способів оновлення законодавчих джерел кримінального права, кримінального процесуального права, впровадження їх здобутків в практику, встановлення балансу між загальноновизнаними принципами й нормами міжнародного права, процесом євроінтеграції та збереженням самобутності, історичних здобутків вітчизняної науки, відповідності потребам української державності – все це формує сучасний стан наукових поглядів на розвиток і удосконалення законодавчої бази у сфері правоохоронної системи, боротьби зі злочинністю, протидії корупції та здійснення правосуддя у кримінальному провадженні.*

На підставі аналізу сучасних напрямів оновлення кримінального і кримінального процесуального законодавства України в контексті внесених змін і доповнень до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України узагальнено пропозиції науковців щодо удосконалення національного кримінального та кримінального процесуального законо-

давства, окреслено орієнтири подальшого законодавчого забезпечення кримінально-правової та процесуальної сфери, висловлено авторську думку щодо шляхів його удосконалення.

Вказано, що правова наука покликана реагувати на актуалізацію проблем та вад чинного законодавства, а також – пропонувати законодавцю шляхи і механізми ефективного вдосконалення правового поля. Зауважено, що обґрунтовані положення мають стати підґрунтям формування концепції закону, загальнодержавних програм економічного, соціального і культурного розвитку, удосконалення галузевих блоків національного законодавства.

З метою посилення взаємозв'язку правової науки і законотворчості запропоновано прийняти державну стратегію щодо основних засад кримінально-правової політики та розробити на її основі концепцію кримінального і кримінального процесуального закону.

Висновки. Підсумовано, що практика вітчизняного нормотворення у кримінальній та кримінальній процесуальній сферах характеризується певним перебільшенням можливостей правових норм у протидії злочинності. Існуюча тенденція дослівного перенесення положень чинних міжнародних договорів до тексту закону вимагає продовження дискусії щодо категоризації кримінальних правопорушень у контексті європейської кримінальної політики, джерел кримінально-правового та процесуального регулювання, форм і видів реалізації кримінальної відповідальності під кутом зору сучасних практик визначення якості, доступності, точності та передбачуваності законодавства.

Ключові слова: кримінально-правова політика, кримінальний закон, кримінальний процесуальний закон, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, проблемні питання, удосконалення, законодавче забезпечення.

Barabash Tatiana M.,

Ph.D.in Law, associate professor,

Head of legislation monitoring department,

Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine

ORCID 0000-0001-5541-2764

barabash08@meta.ua

Levytska Liudmyla V.,

Ph.D.in Law, associate professor,

Deputy Head of legislation monitoring department,

Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine

ORCID 0000-0002-5897-7194

levytska.lyudmyla@gmail.com

MODERN CONSISTING OF LEGISLATIVE PROVIDING OF CRIMINAL LEGAL POLICY IN UKRAINE

Abstract

The decision of questions of criminal legal safeguard of major public values, blessings and interests, fight, with acts, which fall under the signs of criminal offence, improvement of procedure of pre-trial investigation of criminal realizations, criminal judicial legal proceeding, belongs to one of major functions of the state.

Necessity of research of problems, related to realization of public policy of providing of legality and law and order in a country, guard of rights and freedoms of man and citizen, fastened Constitution of Ukraine it is predefined the increase of role of right in the process of the social adjusting. Because of that a law is always predetermined the real necessities of society, change of socio-political, economic terms of life, predetermine the necessity of subsequent reformation of legal grounds and order of bringing in to criminal responsibility in direction of strengthening of defense of rights and freedoms of man.

The purpose of the article is illumination of the modern state of legislative settlement of questions of criminal legal policy on the example of changes to criminal and criminal judicial laws and author vision of decision of law making problems in this direction.

The scientific novelty is related to that scale of modern reforms, importance of prognostication of new processes and tendencies, which appear in the policy and legal sphere of the state, stipulate forming of the scientifically grounded requirements of preparation of legislative decisions, directed on creation of the high-quality national legal system. Search of the most effective, rational and sufficient facilities and methods of update of legislative sources of criminal right, criminal judicial right, introduction of their achievements, in practice, establishment of balance, between confessedly principles and norms of international law, by the process of European integration and maintenance of originality, historical achievements of domestic science, accordance, the necessities of the Ukrainian state system, – forms the modern state of scientific looks to development and improvement of legislative base in the field of the law-enforcement system, fight against criminality, counteraction a corruption and realization of justice, in criminal realization.

On the basis of analysis of modern directions of update of criminal and criminal judicial legislation of Ukraine in a context made alteration and additions in the Criminal code of Ukraine, Criminal code of practice of Ukraine, suggestions of research workers are generalized in relation to the improvement of national criminal and criminal judicial legislation, outlined orienteers of the subsequent legislative providing of criminal legal and judicial sphere, author opinion is expressed in relation to the lines of his improvement.

It is indicated that legal science is called to react on actualization of problems and defects of current legislation, and also – to offer to the legislator ways and mechanisms of effective perfection of the legal field. It is noticed that the grounded positions must become subsoil of forming of conception of law, national programs of economic, social and cultural development, improvement of a particular branch blocks of national legislation. With the purpose of strengthening of intercommunication of legal science and law making it is suggested to accept state strategy in relation to basic principles of criminal legal policy and develop conception of penal and criminal judicial law on its basis.

Conclusions. *Collect, that practice of domestic creation of norms in criminal and criminal judicial spheres characterized the certain overstatement of possibilities of legal norms in counteraction criminality. The existent tendency of a word for word transference of positions of running international agreements to text of law requires continuation of discussion in relation to categorizing of criminal offences in the context of the European criminal policy, sources of the criminal legal and judicial adjusting, forms and types of realization of criminal responsibility under the corner of modern practices of determination of quality, availability, exactness and predictableness of legislation.*

Key words: *criminal legal policy, penal law, penal judicial law, Criminal code of Ukraine, Criminal code of practice of Ukraine, problem questions, improvements, legislative providing.*

Постановка проблеми. Своєчасне осмислення в законотворчій діяльності наукового досвіду та проблем теорії і практики розслідування злочинів, притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності має вагоме значення для вирішення стратегічних проблем державотворення, раціонального продовження правової реформи, удосконалення правового регулювання суспільних відносин в Україні.

Мінімізація прогалин і колізій у законодавчому регулюванні сфери кримінальних процесуальних відносин сприяє ефективній реалізації закону, однакового розумінню його приписів і, відповідно, формуванню

єдиної правозастосовчої практики й оптимізації досягнення мети кримінального провадження та функціонування кримінально-правової політики держави в цілому.

Програмні та директивні документи вищих органів влади, що закріплюють орієнтири подальшого розвитку держави, зокрема й законодавчого забезпечення кримінально-правової та процесуальної сфери підтверджують актуальність правового моніторингу законотворчих ідей та стану їх втілення. Особливо це простежується у світлі створення Президентом України Комісії з питань правової реформи [3], яка розпочала розробку проекту нового Кримінального кодексу, та двох

робочих груп щодо системних змін до КПК України (Комітетом Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності і Офісом Генерального прокурора).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як відомо, правова наука покликана реагувати на актуальні проблем та вади чинного законодавства, а також пропонувати законодавцю шляхи і механізми ефективного вдосконалення правового поля. Наукові дослідження у галузях кримінального і кримінального процесуального права вирізняє активна законотворча складова: майже усі монографічні праці, публікації у цих напрямках містять авторські пропозиції щодо удосконалення тих чи інших правових інститутів або кодексів в цілому [4].

На думку науковців, чинне кримінальне законодавство України характеризується дещо безсистемним реформуванням, результатом чого може стати не лише подальше його «захащення» науково необґрунтованими і невиннованими положеннями, а й зрештою – порушення основоположних принципів, на яких воно побудоване, системності його приписів, що своєю чергою негативно впливатиме на показник ефективності засобів кримінально-правової протидії злочинам. Концептуальні погляди на розвиток кримінального закону притаманні таким відомими вченим: Андрушко П. П., Борисов В. І., Мельник М. І., Навроцький В. О., Савченко А. В., Тацій В. Я., Туляков В. А., Хавронюк М. І., Фріс П. Л., Ярмиш Н. М. та ін.

Відсутність концепції удосконалення і певна хаотичність законотворчих пропозицій властива і кримінальному процесуальному закону. Комплексному вирішенню проблемних питань кримінального провадження присвячено праці Бауліна О. В., Власової Г. П., Галагана О. І., Капліної О. В., Лобойка В. В., Нора В. Т., Погорецького М. А., Тertiшника В. М., Тітка І. А., Удалової Л. Д., Черноус Ю. М. та ін.

Метою статті є висвітлення сучасного стану законодавчого врегулювання питань кримінально-правової політики на прикладі змін до кримінального і кримінального процесуального законів та представлення авторського бачення вирішення законотворчих проблем у цьому напрямі.

Виклад основного матеріалу. Робота парламенту третьої сесії дев'ятого скликання у напрямку вдосконалення положень кри-

мінального і кримінального процесуального законів вирізняється певною активністю. Ряд законодавчих змін внесено з метою запобігання поширенню коронавірусу COVID-19 серед населення України.

Так, до Кримінального кодексу України (далі – КК України) [1] шість разів внесені зміни і доповнення. Зокрема, відповідно до Закону України від 17.03.2020 р. № 530-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» стаття 325 «Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням» викладена у новій редакції (нині з урахуванням змін згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» № 540-IX від 30.03.2020 р.). На посилення захисту телекомунікаційних мереж спрямований Закон України № 600-IX від 13.05.2020 р., яким оновлено редакцію статті 360 КК «Умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі». Змінено редакцію ст. 255 «Створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній» та введено до Кодексу нові норми, пов'язані із злочинами, що вчинені злочинною спільнотою (ст. 255-1, 255-2, 255-3), також змінено статті 157 – 158-1 (щодо удосконалення виборчого законодавства).

Інші законотворчі ініціативи пов'язані із прийняттям Законів України «Про запобігання корупції» (№ 524-IX від 04.03.2020 р.), «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (№ 720-IX від 17.06.2020 р.); посиленням відповідальності за: дії, спрямовані на забруднення атмосферного повітря та знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (№ 556-IX від 13.04.2020 р.); невиконання законних вимог та перешкоджання діяльності народного депутата України, Рахункової палати, члена Рахункової палати, депутата місцевої ради (№ 685-IX від 05.06.2020 р.).

Рішенням Конституційного Суду України № 7-п/2020 11.06.2020 р. у справі за кон-

ституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України визнано зазначену статтю (Постановлення суддею (суддями) за відомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови) неконституційною.

Кримінальний і кримінальний процесуальний закони доповнені нормою про те, що зміни до цього законодавства можуть вноситися виключно законами про внесення змін до відповідних Кодексів (КК, КПК) та/або до законодавства України про адміністративні правопорушення (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури внесення змін» № 619-IX від 19.05.2020 р.).

Окрім цих змін, до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [2] зміни внесені шістьма законодавчими актами і стосуються: забезпечення додаткових гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» (№ 540-IX від 30.03.2020 р.); початку роботи Вищого антикорупційного суду (№ 100-IX від 13.04.2020 р.); запровадження єдиного рахунку для сплати податків і зборів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (№ 559-IX від 13.04.2020 р.); перебігу процесуальних строків під час дії карантину (№ 590-IX від 13.05.2020 р.); відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою (№ 671-IX від 04.06.2020 р.); спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень (№ 720-IX від 17.06.2020 р.).

Варто зауважити, що у жовтні 2019 року Державна кримінально-виконавча служба була виключена із ч. 1 ст. 41 КПК, а у червні 2020 року – ця норма доповнена «органами, установами виконання покарань та слідчими ізоляторами Державної кримінально-виконавчої служби України».

Також Рішенням Конституційного Суду України від 17 березня 2020 року № 5-р/2020 у справі № 3-358/2018(4975/18) визнано такими, що відповідають Конституції України (є конституційними), положення частини п'ятої статті 190, пункту 1 частини першої, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України щодо заборони оскарження в апеляційному порядку

ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу.

Ще одним Рішенням Конституційного Суду України визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення частини третьої статті 307 Кримінального процесуального кодексу України щодо заборони оскарження ухвали слідчого судді за результатами розгляду скарги на бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення (№ 4-р(II)/2020 від 17 червня 2019 р.).

За Планом проектів законодавчих актів, включених до порядку денного третьої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання, у сфері забезпечення реалізації кримінально-правової політики (складовою якої, на нашу думку, є і кримінальне провадження) пріоритетними залишаються питання: посилення кримінальної відповідальності за злочини, скоєні при виконанні державного оборонного замовлення або при продажу військового майна, вилучення статті 391, кримінальної відповідальності за заперечення Голодомору, встановлення кримінальної відповідальності за колабораціонізм, кримінальної відповідальності керівників лісових господарств за необґрунтовану вирубку лісів, уточнення ознак окремих злочинів у сфері службової діяльності, посилення відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, за зміну постійного місця проживання дитини та заборону спілкування з дитиною одному з батьків; імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права; здійснення спеціального досудового розслідування, удосконалення порядку зміни обвинувачення в суді, підвищення ефективності досудового розслідування, забезпечення верховенства права, здійснення кримінального провадження в суді першої інстанції колегією суддів, взяття під варту, застави, повноваження слідчих органів безпеки.

На розгляді третьої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання перебувало 11 законопроектів про внесення змін і доповнень до КК України та 10 законопроектів – про внесення змін і доповнень до КПК України [5].

Із проаналізованих 20 законопроектів один прийнято і підписано Президентом України (реєстр. № 2513), один – направлено на підпис Президенту України (реєстр. № 2456), один – прийнято у першому читанні (реєстр. № 2621).

При цьому, зміни до Кримінального процесуального кодексу України щодо здійснення кримінального провадження в суді першої інстанції колегією суддів (реєстр. № 2456 від 15.11.2019 р.) є, на нашу думку, слушними, адже тим самим гарантується право обвинуваченого на належний судовий розгляд і надається вибір обвинуваченому.

Разом з тим, слід критично ставитися до ухвалення законопроекту «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» (реєстр. № 2513 від 02.12.2019 р.), метою якого визначено «припинення діяльності злочинних спільнот, учасників таких спільнот, притягнення до кримінальної відповідальності «злочинців у законі», а також інших учасників злочинних спільнот та осіб, причетних до створення та функціонування злочинних спільнот».

Зокрема, досить сумнівним є положення, яким встановлюється кримінальна відповідальність за вчинення злочину особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі». Так, відповідно до статті 2 КК України підставою кримінальної відповідальності є вчинення винною особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, що визначається як сукупність встановлених законом обов'язкових ознак, що характеризують певний вид злочину. Сама по собі приналежність особи до певної групи чи спільноти (навіть злочинного спрямування), зайняття нею особливого становища у відповідному середовищі, що не знайшли реалізації в об'єктивній дійсності у вигляді суспільно небезпечного діяння, звернення до такої особи з метою застосування впливу, не може бути визнане злочином.

Оскільки пропонувані до криміналізації дії зумовлені наявністю у тієї чи іншої особи статусу «вор в законі», на практиці може виникнути проблема встановлення, підтвердження приналежності конкретної особи до касты «ворів у законі».

У редакції проекту злочинна спільнота визначається як об'єднання двох чи більше

злочинних організацій (ч. 4 ст. 255). Відповідно до частини четвертої статті 28 Кримінального кодексу України обов'язковими ознаками злочинної організації визнається сукупність кількісних (об'єднання п'яти і більше осіб) та якісних показників (стійкість, ієрархічність, попередня змова членів (структурних частин) такої організації, що організувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення ними тяжких або особливо тяжких злочинів або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп. Наявність цих ознак підкреслює специфіку відповідної форми співучасті і дозволяє визначити об'єктивні та суб'єктивні ознаки спільної участі кількох суб'єктів у вчиненні відповідних злочинів. Натомість, не вносяться зміни до статті 28 цього ж Кодексу, які дозволяли б сформулювати уявлення про спільність діяльності учасників злочинної спільноти (наприклад, спрямованість їх умислу для вчинення певного злочину; єдність наміру всіх співучасників вчинити одне й те саме кримінальне правопорушення тощо). Такий законодавчий підхід не дає можливості належним чином провести відмежування суміжних форм співучасті, таких як «злочинна організація» та «злочинна спільнота», що значно ускладнить процес доказування створення злочинної спільноти.

З метою забезпечення ясності і однозначності правової норми потребує уточнення пропозиція щодо підстав криміналізації діяння у виді «встановлення або поширення в суспільстві злочинного впливу» (ст. 255-1). Зокрема, незрозуміло, які дії полягають у «встановленні впливу», а які у його «поширенні». З таких самих підстав (невідповідність принципу правової визначеності) сумнівними є положення пропонованої ст. 255-3 в частині «звернення до особи ... яка може здійснювати злочинний вплив», оскільки факт звернення не передбачає обов'язкового настання негативних, суспільно-небезпечних наслідків та заподіяння шкоди.

Проект Закону України «Про внесення змін до статті 364 Кримінального кодексу України щодо уточнення ознак окремих злочинів у сфері службової діяльності» (реєстр. № 2621 від 18.12.2019 р.) розроблено з метою «удосконалення положень Кримінального кодексу України в частині кваліфікації

окремих службових злочинів, що сприятиме забезпеченню єдності судової практики при розгляді відповідних справ та приведенню положень чинного законодавства України у відповідність із міжнародними стандартами у сфері боротьби з корупцією».

Визнаючи необхідність термінологічно-го уточнення окремих понять кримінального закону, вважаємо за доцільне зауважити наступне.

Пропоновані зміни стосуються уточнення такої обов'язкової ознаки об'єктивної сторони складів злочинів, передбачених статтями 364, 364-1, 365, 365-2, 367 КК, як «істотна шкода». А саме, у пункті 3 примітки до статті 364 КК поняття «істотної шкоди» доповнюється юридичним формулюванням «якщо вона (істотна шкода) полягає у завданні матеріальних збитків» і таким чином виникає можливість вважати, що істотна шкода не обмежується лише завданням матеріальних збитків. При цьому, прив'язка «істотної шкоди» у пункті 3 примітки до статті 364 КК до відповідного розміру неоподатковуваних мінімумів доходів громадян буде враховуватися при встановленні грошового еквіваленту спричиненої майнової шкоди, тоді як «істотна шкода» у разі заподіяння немайнової шкоди буде визначатися з урахуванням конкретних обставин кримінального провадження.

Нормативна природа наслідків повинна забезпечувати точність у тлумаченні кримінального закону при його застосуванні, адже саме так встановлюється їх суспільна небезпечність як ознаки злочину, на відміну від усіх інших змін об'єктивної дійсності, що настають у результаті вчинення злочину. Саме визнання істотної шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб чи спричинення таким правам та інтересам тяжких наслідків дає змогу визнати вчинене злочином, а не іншим правопорушенням.

Окрім того, встановлюючи підстави кримінальної відповідальності за однорідні суспільно небезпечні діяння законодавець не відмовився від визначення істотної шкоди та тяжких наслідків залежно від наслідків як матеріального, так і нематеріального характеру. Тобто, дефініція «тяжкі наслідки», що розкриває зміст кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак складів злочинів,

передбачених статтями 364–367 КК, залишається незмінною (див. пункт 4 примітки до статті 364 КК). «Тяжкі наслідки», як і «істотна шкода» у відповідних складах кримінальних правопорушень, можуть полягати у спричиненні як майнової, так і немайнової шкоди.

Варто врахувати, що після прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції» (№ 746-VII від 21.02.2014 р.) диспозиція частини 1 статті 364 КК зазнала суттєвих негативних змін. Так, замість корисливих мотивів чи інших особистих інтересів або інтересів третіх осіб законодавець в якості обов'язкових суб'єктивних ознак зловживання владою або службовим становищем передбачив мету одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи, чим істотно звужив межі кримінальної відповідальності за відповідне діяння. За відсутності (недоведеності органами досудового розслідування) вказаної мети в діях службової особи, яка умисно вчиняє певні службові зловживання, така особа взагалі не підлягає кримінальній відповідальності навіть у тих випадках, коли шкода, завдана внаслідок її суспільно небезпечного діяння, становить сотні мільйонів або й мільярди гривень.

Узагальнивши питання законодавчого забезпечення реформування кримінального та кримінального процесуального законодавства України на підставі аналізу законопроектів, можна констатувати, що кардинальні, подекуди недостатньо обґрунтовані зміни в законодавстві здатні поставити перед правозастосовчою практикою надскладні, а іноді й незрозумілі цілі та завдання, наслідком чого може стати суперечливість застосування закону. Значна кількість помилових та необґрунтованих рішень щодо кримінальної відповідальності здатна підірвати віру людей у справедливість правосуддя та похитнути повагу до кримінально-правових заборон. Законодавча практика свідчить про те, що найчастіше на розгляд Верховної Ради України подаються законопроекти, зміст яких полягає у внесенні змін до нормативно-правових актів, що регулюють певні суспільні відносини і зміни до кримінального

закону вносяться вже як наслідок змін до регулятивного законодавства.

Саме тому, процеси удосконалення правового регулювання кримінально-правової сфери завжди повинні бути об'єктивними, необхідними, «створеними» із застосуванням встановлених правил законодавчої техніки; мають реалізовуватися за об'єктивними обставинами та із застосуванням якісної практичної діяльності.

Характерною рисою сучасних наукових доробків щодо удосконалення кримінально-правової політики є пошук правових норм, які стимулюють соціально активну поведінку, обумовлюючи тим самим підвищення ефективності протидії кримінальним правопорушенням.

За результатами роботи членів робочої групи з питань розвитку кримінального права, провідних науковців у цій сфері затверджено план структури Загальної частини проекту Кримінального кодексу та погоджено такі ключові питання: готування до злочину є карним лише у випадках, прямо передбачених в Особливій частині КК; замах на вчинення умисного злочину є карним в усіх випадках; визначення видів умислу: раптово виниклий і заздалегідь обдуманий, точно визначений і альтернативний, конкретизований і неконкретизований; звільнення від покарання практично завжди має бути пов'язане з діями особи, які засвідчують зміну її поведінки, зокрема: з припиненням нею дій, які порушують право іншої особи; відновленням становища, яке існувало до порушення; відшкодуванням нею збитків та іншої майнової шкоди; відшкодуванням нею моральної (немайнової) шкоди; визначення формального поняття злочину: «Злочин – протиправне діяння, що містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом», покарання: 1) позбавлення волі, 2) довічне позбавлення волі, 3) штраф; збільшення максимального строку позбавлення волі: до 20 або 25 або 30 років; пробація (як ерзац-покарання) має застосовуватися ширше, ніж звільнення від відбування покарання з випробуванням, і супроводжуватися громадськими роботами, штрафом та різноманітними заборонами й обмеженнями та обов'язками.

Попри підвищений інтерес до кримінальної процесуальної сфери і створення двох робочих груп щодо системних змін до

КПК України, головним завданням яких визначено запобігти хаотичним змінам до КПК України, які дисбалансують процес та негативно впливають на ефективність розслідування, варто вказати на відсутність узгодженої і затвердженої на рівні держави концепції реформування кримінальної юстиції (на заміну концепції 2008 р.) в цілому, і концепції (стратегії) удосконалення кримінального процесуального закону зокрема.

Серед пріоритетів і перспектив кримінального процесуального закону залишаються: понятійно-термінологічне узгодження, практичні механізми забезпечення реалізації принципів кримінального провадження, розгляд справи судом присяжних, порядок перегляду вироків, за якими особи були засуджені без належної доказової бази та відшкодування завданої шкоди, питання, пов'язані із реформою адвокатури, судово-експертної діяльності, оновленням методів боротьби із злочинністю.

Окрім того, вивчення правових позицій ЄСПЛ, як наголошують дослідники [6; 7], свідчить про доцільність: узгодження зі сторонами провадження графіку судових засідань, проведення процесуальних дій, неупередженості відводу, участі перекладача в процесі та надання обвинуваченому матеріалів справи для ознайомлення його рідною мовою; неможливості обґрунтування обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою наявністю інших кримінальних проваджень проти особи (рішення у справі «Криволапов проти України»); необхідності поєднання публічних інтересів держави з правами близьких і родичів, зокрема при ексгумації трупа (рішення у справі «Сольська і Рибицька проти Польщі»); встановлення обов'язку допиту експерта як свідка (рішення у справі «Авагян проти Вірменії») тощо.

Комплексні підходи до нормотворчого забезпечення кримінально-правової політики мають місце і в інших країнах. Наприклад, у США вживають терміносистему «політика кримінального правосуддя (CJPR)» [8], що охоплює кримінальне, кримінальне процесуальне законодавство та інші суміжні законодавчі акти у сфері правоохоронної діяльності, судочинства.

Російські вчені серед сучасних проблем такої політики називають її нестабільність, що зумовлює відсутність однаковості у прак-

тиці застосування кримінального законодавства, різновекторність розвитку, неузгодженість з іншим «антикримінальним» законодавством, перебільшення можливостей кримінального закону як інструменту зміцнення моральних засад суспільства і як засобів регулювання економічних відносин, недостатню кримінологічну обґрунтованість такої політики [9]. У зв'язку з цим, пропонується розробити Загальну концепцію реформування кримінологічного (в тому числі, профілактичного), кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого та оперативного-розшукового законодавства.

Водночас, у Польщі, де кримінально-правова відповідальність реалізується у двох формах: як відповідальність за проступок і як відповідальність за злочин [10], основними функціями кримінально-правової політики, окрім репресії, є також загальна й спеціальна профілактика, інколи компенсація, що має законодавче закріплення.

Висновки. Проведений моніторинг показав, що практика вітчизняного нормотворення у кримінальній та кримінальній процесуальній сферах характеризується певним перебільшенням можливостей правових норм у протидії злочинності. Існуюча тенденція дослівного перенесення положень чинних міжнародних договорів до тексту закону вимагає продовження дискусії щодо категоризації кримінальних правопорушень у контексті Європейської кримінальної політики, джерел кримінально-правового та процесуального регулювання, форм і видів реалізації кримінальної відповідальності під кутом зору сучасних практик визначення якості, доступності, точності та передбачуваності законодавства. Лише інтеграція зусиль вчених, практиків і законотворців є запорукою ефективної кримінально-правової політики, що ґрунтується на якісному законодавстві.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (Дата звернення: 20.07.2020).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (Дата звернення: 20.07.2020).

3. Про Комісію з питань правової реформи: Указ Президента України № 421/2019 від 21.06.2019 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949> (Дата звернення: 20.07.2020).

4. Правова наука та законодавча практика: аналіз дисертаційних досліджень (2017–2019). Випуск 8. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2020. 470 с.

5. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/> (Дата звернення: 20.07.2020).

6. Дроздов О. Аналіз правових позицій ЄСПЛ, які можуть бути використані у 2019 році для вдосконалення процесуального законодавства. URL: <https://unba.org.ua/publications/print/4017> (Дата звернення: 20.07.2020).

7. Бугайчук А. А. Проблемні питання вітчизняного кримінального процесуального закону як джерела кримінального процесуального права. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 4. С. 33–41.

8. Criminal Justice Policy Review (CJPR). URL: <https://journals.sagepub.com/home/cjp> (USA) (Дата звернення: 20.07.2020).

9. Босхолов С. С., Максимов С. В. Уголовно-правовая политика: опыт, проблемы и пути совершенствования. *Пролог: журнал о праве*. 2018. № 3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/> (Дата звернення: 20.07.2020).

10. Kodeks karny: Ustawa z dnia 6 czerwca 1997, № 88. URL: <http://www.arslege.pl/kodeks-karny/k1/> (Дата звернення: 20.07.2020).

References:

1. Verkhovna Rada Ukrainy. (2001). *Kryminalnyi kodeks Ukrainy*: Zakon Ukrainy № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (Last accessed: 20.07.2020) [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada Ukrainy. (2012). *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy*: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (Last accessed: 20.07.2020) [in Ukrainian].
3. Prezydent Ukrainy. (2019). *Pro Komisiu z pytan pravovoi reformy*: Ukaz № 421/2019 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949> (Last accessed: 20.07.2020) [in Ukrainian].

4. *Pravova nauka ta zakonodavcha praktyka: analiz dysertatsiinykh doslidzhen (2017–2019)*. (2020). Kyiv: Instytut zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, Vypusk 8 [in Ukrainian].

5. Ofitsiyni portal Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://www.rada.gov.ua/> (Last accessed: 20.07.2020) [in Ukrainian].

6. Drozdov, O. *Analiz pravovykh pozytsii YeSPL, yaki mozhut buty vykorystani u 2019 rotsi dlia vdoskonalennia protsesualnoho zakonodavstva*. URL: <https://unba.org.ua/publications/print/4017> (Last accessed: 20.07.2020) [in Ukrainian].

7. Buhaichuk, A. A. (2020). Problemni pytannia vitchyznianoho kryminalnoho protsesualnoho zakonu yak dzherela

kryminalnoho protsesualnoho prava. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 4, 33–41 [in Ukrainian].

8. *Criminal Justice Policy Review (CJPR)*. URL: <https://journals.sagepub.com/home/cjp> (USA) (Last accessed: 20.07.2020).

9. Bosholov, S. S., Maksimov, S. V. (2018). Ugolovno-pravovaya politika: opyt, problemy i puti sovershenstvovaniya. *Prolog: zhurnal o prave*, 3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/> (Last accessed: 20.07.2020) [in Russian].

10. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. (1997). *Kodeks karny: Ustawa*, 88. URL: <http://www.arslege.pl/kodeks-karny/k1/> (Last accessed: 20.07.2020).

Стаття надійшла до редакції 1 серпня 2020 р.